

"אם כל המחאות" פוגשת את הזקנים בישראל: כשגיל ומגדר מצטלבים במחאה פוליטית*

ליאת איילון¹ ושרית אוקון¹

¹ בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש לואיס וגבי וייספלד, אוניברסיטת בר-אילן

תקציר

רקע: בינואר 2023 הכריזה ממשלת ישראל על רפורמה במערכת המשפט, ובכך הביאה לשורת הפגנות נגד מהלך זה.

מטרת המחקר: לבחון את חוויות משתתפי המחאה המבוגרים בהצטלבות בין מאפייני הגיל והמגדר.

שיטה: ראיונות עומק נערכו עם 17 נשים ו-13 גברים בני 65 ומעלה שהשתתפו במחאה למען הדמוקרטיה בישראל. בהמשך לכך נערך ניתוח תמטי של הראיונות תוך התחשבות בפרספקטיבה המגדרית.

ממצאים: במחקר נמצאו הבדלים במניעים ובסגנונות המחאה בקרב גברים מבוגרים לעומת נשים מבוגרות, כך שגברים מבוגרים השתתפו במחאה למען הדורות הקודמים, ואילו נשים מבוגרות מחו בעיקר למען עתיד ילדיהן ונכדיהן. נוסף על כך, מחאת הגברים המבוגרים שיקפה את הישגי העבר שלהם כלוחמים, ואילו מחאת הנשים המבוגרות הדגישה את תפקידן ומעמדן הנוכחי כסבתות.

מסקנות והשלכות: המחקר מצביע על כך שבנסיבות מסוימות, כמו מחאה פוליטית, גברים מבוגרים נוטים להיאחז בסטריאוטיפים שנתפסים כרבי-ערך בחברה - כמו שירות צבאי כלוחמים בעבר, כדי להשמיע את קולם ולהבטיח את כוחם ומעמדם. לעומת זאת, נשים מבוגרות נוטות לאמץ תכונות סטראוטיפיות הנתפסות כפחותות-ערך, כמו היותן סבתות, כדי לגייס תומכים למאבק למען מטרה משותפת. במילים אחרות, על מנת להבין את ההשפעה של מחאות פוליטיות יש להכיר בהטרוגניות של המניעים וסגנונות המחאה בקרב פעילים ופעילות מקבוצות שונות.

מילות מפתח: גיל, הצטלבות זהויות, זקנים, מגדר, מחאה פוליטית

* מאמר זה הוא תרגום לעברית של המאמר: Ayalon, L., & Okun, S. (2023). The "mother of all protests" meets Israeli older persons: When age and gender intersect in political protests. *The Journals of Gerontology: Series B*, 79(2), gbad 172. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbad172> המחברות מודות לכתב העת *The Journals of Gerontology* על אישור תרגום המאמר משפת המקור עבור פרסומו בחברה ורווחה.

מבוא

ממשלת ישראל ה-37 הוקמה ב-29 בדצמבר 2022. מייד עם היבחרה החלו נבחרי השלטון בקידום רפורמה משפטית, שנתפסה על ידי מתנגדיה כהפיכה משטרית. במקביל ניכר מצד המתנגדים עיסוק רב בסוגיות של הדרת נשים, כנראה בשל מיעוט הנשים שכיהנו בממשלה הנבחרת, ונוכח עמדות היסוד הדתיות של רבים מנבחרי הציבור בממשלה ובכנסת. יתר על כן, בחודשים הראשונים שלאחר הקמת ממשלה זו, מספר חסר תקדים של נשים בישראל ספגו אלימות זוגית שהביאה לרציחתן, ובכך הודגשה פגיעותן של נשים בחברה המדירה אותן מהשלטון ואינה מצליחה להגן עליהן מפני אלימות והתעללות (Silkoff, 2023).

לאור זאת, בינואר 2023 פתחו מתנגדי הרפורמה המשפטית במחאה פוליטית חסרת תקדים בעוצמתה ובהיקפה בישראל. סקר שבוצע על ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה במרץ 2023 הראה כי במחאה המדוברת השתתפו 23% מכלל היהודים מעל גיל 18. רוב משתתפי נטו להתאסף סביב תנועות חברתיות שהוקמו אד-הוק על מנת לייצג את השקפותיהם ואת זהותם החברתית הייחודית, כגון "מחאת ההייטק", "אחים לנשק", "מחאת הסטודנטים", "עולים ועולות למען הדמוקרטיה", "החלוקים הלבנים", "עכשיו הנוער" ועוד.

אחד מהמאפיינים הבולטים של מחאה פוליטית זו היה המספר הגבוה יחסית של מפגינות ומפגינים מבוגרים שהשתתפו בה. לפי נתוני המכון הישראלי לדמוקרטיה, נכון למרץ 2023 השתתפו במחאה 39.5% מכלל היהודים מעל גיל 65. זאת בניגוד למחאה החברתית שפעלה בישראל בשנת 2011, אשר נשלטה בעיקר על ידי צעירים שמחו על יוקר המחיה במדינה ועל הקושי לשכור או לקנות דירה משלהם (Rosenhek & Shalev, 2014). בין הקבוצות השונות שהשתתפו במחאה בשנת 2023 בלטו שתי קבוצות ייעודיות לגיל המבוגר: קבוצת "לוחמי יום כיפור למען הדמוקרטיה", שרוב חבריה היו גברים מבוגרים, וקבוצת "סבתות למען הדמוקרטיה", שרוב חברותיה היו נשים מבוגרות. מחקר זה בוחן את מקומם ותפקידם של גורמי הגיל והמגדר במחאות פוליטיות באמצעות ראיונות עומק איכותניים עם גברים ונשים מעל גיל 65 שהיו פעילים בקבוצות הללו.

גיל, מגדר ואקטיביזם פוליטי

גוף מחקר מבוסס עוסק בתפקיד הגיל באקטיביזם פוליטי, כולל בתנועות מחאה (De Moor et al., 2021; Renström et al., 2021). נמצא כי בהשוואה לצעירים, אנשים מבוגרים נוטים יותר להצביע בבחירות, אך להשתתף פחות במחאות פוליטיות (British Election Study Team, 2021; Renström et al., 2021; Wiltfang & McAdam, 1991). לצד זאת, אנשים מבוגרים נוטים יותר לקבל ייצוג פוליטי רשמי (Stockemer & Sundström, 2023). כך למשל, במהלך בחירות 2020 בארה"ב, ארבע מהדמויות הפוליטיות המשפיעות ביותר היו בסוף שנות השבעים ובתחילת שנות השמונים לחיהן. לאור זאת התפתח בקרב חוקרים דיון בגרונטוקרטיה כמאפיין של מערכת השלטון בארצות הברית (Stockemer et al., 2023), כמו גם במדינות נוספות ברחבי העולם (Tepe & Vanhuysse, 2009).

גם בישראל מבוגרים מיוצגים היטב במערכת השלטון הפורמלית. חברי הכנסת הישראלים מבוגרים יחסית, עם גיל חציוני של 51 וגיל ממוצע של 52.5. רק 2.5% מראשי הרשויות הם בני פחות מ-35, ואילו 27.5% הם בני 61 ומעלה (Stockemer & Sundström, 2022). ראש ממשלת ישראל בן 74, ונשיא המדינה בן 63. זאת בניגוד להתפלגות הגילים של האוכלוסייה בישראל כיום, שהגיל החציוני בה הוא 29.1, ורק 12% מהאוכלוסייה הם מעל גיל 65 (DataReportal, 2023).

בדומה לגיל הכרונולוגי, גם מאפיין המגדר נבחן בהקשר לייצוג פוליטי ולאקטיביזם פוליטי (Dodson, 2022; Kunovich et al., 2007; World Economic Forum, 2022). נמצא כי ברוב המדינות נשים נוטות פחות לכהן בתפקידי הנהגה (Kunovich et al., 2007; World Economic Forum, 2022). בישראל הדרת הנשים מייצוג פוליטי בולטת למדי, במיוחד בבחירות האחרונות: רק 24% מכלל חברי הכנסת הנוכחית הן נשים, ובארבע מתוך עשר המפלגות הנבחרות נשים לא תפסו עמדות ריאליות. בשתיים מהמפלגות לא הייתה נציגות נשית כלל. יתר על כן, למרות המספר חסר התקדים של 31 משרדים בממשלה הנוכחית, נשים עומדות בראש חמישה משרדי ממשלה בלבד. גם ראש הממשלה וגם הנשיא הם גברים, ורק אישה אחת עומדת בראש מפלגה נבחרת (Kenig, 2023).

בהמשך לכך, נמצא כי גברים נוטים יותר מנשים להיות פעילים ומעורבים בתנועות חברתיות, כולל במחאות פוליטיות (Sherkat & Blocker, 1994). אקטיביזם ישיר הוא שם נרדף לאקטיביזם בקרב גברים, דבר ההופך את ”הפעיל האידיאלי” לגבר. הנשים, מנגד, נוטות להתנהל יותר מאחורי הקלעים ולעסוק באקטיביזם לא מתעמת (Craddock, 2019; Dodson, 2015). עם זאת, הבדלים אלה לא מיוחסים רק למגדר עצמו אלא גם לגורמים נוספים המבחינים בין גברים לנשים, כגון תחושת מסוגלות עצמית, דתיות ורמת השכלה (Sherkat & Blocker, 1994).

הצטלבות גיל ומגדר

המושג doing gender (למגדר) משקף את העובדה שמגדר אינו מבוסס אך ורק על ביולוגיה, ולכן אינו שם נרדף למין. במקום זאת, מגדר משקף את ההבניה החברתית של נורמות לגבי הבדלים בין גברים לנשים (West & Zimmerman, 1987). ברוב התרבויות והחברות גברים אוחזים בכוח פיזי, חברתי, כלכלי ופוליטי רב יותר מאשר נשים (Greguletz et al., 2019; Lips, 1991). תאוריית הגבריות ההגמונית מרחיבה את ההבניה ההיררכית של המגדר, ומצביעה על ריבוי גבריות ועל קביעת יחסי הכוח לא רק על בסיס מגדר, אלא גם על בסיס מעמד, נטייה מינית וגיל (Connell & Messerschmidt, 2005). הגבריות ההגמונית מייצגת דפוס של פרקטיקות המבטיחות את הדומיננטיות של גברים צעירים, בריאים והטרנסקסואלים על פני כל האחרים, כולל נשים וגברים מבוגרים. תפיסה זו מדגישה מאבק אקטיבי על דומיננטיות בקרב גברים, ובה בעת מכירה בחוויות השונות של הגבריות, תוך התחשבות בהקשרים תרבותיים והיסטוריים (Connell & Messerschmidt, 2005).

ואולם לא המגדר לבדו, אלא הצטלבות המגדר עם הגיל (ותכונות רבות אחרות), היא שמעצבת את חייהם של אנשים וגורמת לאי-שוויון חברתי. כך למשל, היחס החברתי לאישה מבוגרת שונה מהיחס לגבר מבוגר או צעיר יותר. ההבניה החברתית השלילית של זקנה והזדקנות נקראת גילנות (Ayalon

2018, Tesch-Römer &), ולפיה מבוגרים נתפסים כאנשים לא מושכים, חסרי יכולת וכנטל על החברה. סטריאוטיפים אלה מופנמים גם על ידי אנשים מבוגרים עצמם, ומשפיעים על תהליך ההזדקנות שלהם (Ayalon & Tesch-Römer, 2018). עם זאת, הגילנות משפיעה על גברים ונשים באופן דיפרנציאלי: סימני ההזדקנות הנראים לעין של גברים, כגון שיער לבן וקמטים, יכולים להיתפס כסימנים של חוכמה ובגרות, ואילו נשים הפכות לבלתי נראות עם הגיען לגיל זקנה, והזדקנותן הגופנית נתפסת כסימן לחולשה שיש להסתירה. לפיכך, ההצטלבות של גיל מבוגר ומגדר נשי מציבה פעמים רבות נשים מבוגרות בעמדת נחיתות (Krekula et al., 2018). לפי הספרות הן חוות "סיכון כפול" (double jeopardy) הנובע מהחזקת תכונות שאינן מוערכות, אשר גורם להדרה חברתית (Mügge & Erzeel, 2016).

הסבר נוסף להצטלבות של גורמי מגדר וגיל מבוגר עלה במושג "בריחה מהצטלבויות" (intersectional escape), המציע כי מנשים מבוגרות נחסכות הציפיות לוותר על משאבים עבור הדורות הצעירים, ואילו גברים מבוגרים נשפטים בחומרה כאשר הם אינם מתנהגים על פי סטריאוטיפים גילניים – המצפים מהם לתת את זכות הקדימה לדורות הצעירים (Martin et al., 2019). כלומר, הכוח הרב שבו מחזיקים גברים נתפס כמאיים ובלתי מתאים לגיל הזקנה. מחקרים ניסיוניים הראו כי נשים מבוגרות שהיו מעורבות בתחום הפוליטי, האקדמי והכלכלי נשפטו פחות בחומרה מגברים מבוגרים כאשר הפגינו התנהגויות של רצון ויכולת מקצועית (Martin et al., 2019). עם זאת, מחקרים שהשוו בין המועמדים לבחירות בארה"ב הילרי קלינטון ודונלד טראמפ על פי תאוריית הבריחה מהצטלבויות, העלו כי הן גילנות והן מגדר פוגעים ביכולתן של נשים לתפוס עמדות כוח (Lytle et al., 2018).

המחקר הנוכחי

המחקר הנוכחי נועד במקור לבחון את חוויות הגיל וההזדקנות במחאות פוליטיות. עם זאת, לאחר הניתוח הראשוני של נתוני הראיונות, כמו גם בעקבות תצפיות ישירות שנערכו על האופי המגדרי של המחאה, העברנו את המיקוד שלנו לבחינת ההצטלבות בין גיל ומגדר במחאות פוליטיות.

אקטיביזם פוליטי מאופיין במסגור מגדרי (Dodson, 2015). מסגור זה מתרחש כאשר תנועות ומחאות חברתיות נשענות על סיסמאות, סמלים ואידאולוגיה של דפוסי התגייסות, מוטיבציה ומעורבות הנבדלים זה מזה על בסיס מגדרי (Zemlinskaya, 2010). בבחינת המונח "מסגור" (framing) חשוב להכיר במשמעויותיו המרובות: מסגור עוסק הן בתפיסות עצמיות והן בייצוגים של גברים לעומת נשים במחאה, אך גם באופן שבו החברה מכוונת גברים ונשים באופן שונה כדי להשפיע על המוטיבציה שלהם להשתתף במחאה. מחקר זה מתמקד בעיקר באופן הראשון, תפיסה עצמית מגדרית, אך ברור שניתן להסיק גם על המסגור החברתי מתוך דיווחיהם של פעילי ופעילות המחאה. המונח מסגור עולה בקנה אחד עם המושג "הגוף המוחה" (protesting body), הנבדל גם הוא בין גברים לנשים, וניתן להשתמש בו להעברת מסרים פוליטיים (Sasson-Levy & Rapoport, 2003). במאמר זה נרחיב את המושגים "מסגור מגדרי" (gendered framing) ו"גוף מוחה" על ידי בחינת ההצטלבות בין מגדר וגיל מבוגר במחאה פוליטית שהתרחשה בישראל.

סקירת הספרות בתחום מלמדת כי תשומת לב מעטה בלבד הוקדשה עד כה למפגש בין גיל לבין מגדר במסגרת אקטיביזם פוליטי (Sawchuk, 2009). המחקר הנוכחי מוסיף רבות לגוף הידע הקיים בתחום בדרכים הבאות: (א) השוואה בין גברים לנשים המעורבים בהפגנות פוליטיות, זאת בניגוד להתמקדות של מחקרי עבר בעיקר בנשים כאמצעי להבנת תפקיד המגדר במחאות פוליטיות (Zemlinskaya, 2010); (ב) בחינת ההצטלבות של מגדר וגיל במסגרת מחאה פוליטית, לאור ההבנה כי אף אחד מהגורמים הללו אינו מייצג קטגוריה חברתית הומוגנית, ועל כן חשוב לחקור הצטלבויות שונות ביניהם (Zemlinskaya, 2010). בכך מסייע המחקר הנוכחי להבין טוב יותר את ההטרורגניות בחוויות של אנשים.

שיטה

המדגם הנוכחי

בסך הכול רואיינו למחקר 30 מפגינים מעל גיל 65, מהם 17 נשים ו-13 גברים. גילם הממוצע של המפגינים היה 73 (טווח 65-93). כולם היו בעלי השכלה אקדמית, ורובם פרשו לגמלאות זה מכבר ($n=18$). ככלל הזדהו המשתתפים עם קבוצות פוליטיות שונות, אך רובם נטו למרכז/שמאל. לוח 1 מציג את מאפייני המדגם. כפי שניתן לראות, כיוונו לשונות מקסימלית בין המשתתפים מבחינת גיל (<65 שנים), מעורבות בהפגנות בעבר, אזור מגורים, מקצוע והשקפה פוליטית. יתר על כן, חלק מהמרואיינים היו בין מובילי המחאה הפוליטית (למשל, #1, #23), ואילו אחרים השתתפו במחאה ברמות מעורבות שונות אך לא הובילו אותה.

מהלך המחקר

מחברות המאמר הסתמכו על הרשתות החברתיות האישיות שלהן ועל ערוצי המדיה החברתיים כדי לפנות לאזרחים ותיקים שהשתתפו במחאה. נוסף על כך הן פנו ישירות למספר מבוגרים שהיו ממובילי מחאה פוליטית זו. הראיונות נערכו באמצעות תוכנת הווידאו זום (Zoom) או באמצעות שיחות טלפוניות, ונמשכו בין 45 דקות לשעה וחצי. הראיונות התנהלו בגישת משפך – החל משאלות רחבות, כגון "ספר לי על מעורבותך במחאה" או "ספר לי על מעורבותך במחאות בעבר", וכלה בשאלות ספציפיות על נקודת מבטם לגבי הגיל במחאה, לדוגמה "כיצד אתה תופס את מעורבותם של מבוגרים/צעירים במחאה". מדריך הראיונות מוצג בנספח 1. כל הראיונות תומללו מילה במילה.

אתיקה

מחקר איכותני זה אושר על ידי ועדת האתיקה של אוניברסיטת בר-אילן. כל המשתתפים אישרו הסכמה מדעת מוקלטת לאחר קבלת מידע על המחקר ומטרותיו. כדי לשמור על האנונימיות שהובטחה למשתתפים, כולם מוצגים במאמר באמצעות מספרים סידוריים ולא בשמותיהם.

ניתוח

שתי החוקרות קראו שוב ושוב כל אחד מהראיונות, ולאחר מכן השתמשו בניתוח תמטי (Clarke et al., 2015). המטרה הראשונית של המחקר הייתה לחקור את תפקיד הגיל וההזדקנות בחוויותיהם של המפגינים. עם זאת, לאחר ניתוח ראשוני של הראיונות באמצעות קידוד פתוח, התבררו ההיבטים המגדריים של המחאה. לאחר מכן, כל אחת מהחוקרות זיהתה את הנושאים העיקריים בראיונות שבהם עלה אופי מגדרי, ולאחר דיון ביניהן אוחדו הנושאים. בניתוח עברנו מקטגוריות תיאוריות לקטגוריות פרשניות יותר של משמעות, תוך תנועה הלך ושוב בתוך הראיונות וביניהם, ותוך התחשבות באופי המגדרי של הממצאים.

על מנת להגביר את אמינות הממצאים (Shenton, 2004), בחנו במקביל גם את הרשתות החברתיות של המפגינים על ידי תיעוד וניתוח המסרים המילוליים והחזותיים שהם העלו בהן. מכיוון ששתי המחברות השתתפו באופן פעיל במחאה, הסתמכנו על נתונים תצפיתיים כמקור מידע נוסף כדי לאשר או לערער את הניתוח התמטי שלנו. נוסף על כך, ניסינו לספק תיאור גדוש של הממצאים כדי להבטיח את יכולתם של הקוראים לפרשם (Denham & Onwuegbuzie, 2013).

ממצאים

מהראיונות עם פעילי ופעילות המחאה המבוגרים עלו שני ממצאים עיקריים: הממצא הראשון הוא הבדלים בין המניעים להשתתפות במחאה בין הגברים המבוגרים לנשים המבוגרות; הממצא השני הוא ההבדלים בסגנונות המחאה בין הגברים המבוגרים לנשים המבוגרות. להלן הרחבה על כל אחד מהממצאים.

הממצא הראשון: המניעים למחאה

השונות בין מניעי המפגינים המבוגרים לבין מניעי המפגינות המבוגרות באה לידי ביטוי בשלושה הבדלים מרכזיים אשר יוצגו בקטגוריות הבאות: מלחמה על העבר לעומת מלחמה על העתיד, מאבק על עקרונות לעומת מאבק למען האחדות והשמעת קול ציבורי ופוליטי לעומת השמעת קול אישי.

מלחמה על העבר לעומת מלחמה על העתיד

הבדל זה עלה מזיהוי המאפיינים הייחודיים של כל קבוצת מחאה, לרבות משמעות השם שכל קבוצה בחרה לעצמה והטקסטים הפרסומיים שהיא הפיצה ברשתות החברתיות. גברים צעירים רבים השתייכו לקבוצת "אחים לנשק", ששמה מדגיש את אופיו המיליטנטי של מאבקם, ואילו גברים מבוגרים הקימו תנועת מחאה בשם "לוחמי יום כיפור 1973", המדגישה את הרקע הצבאי שלהם כלוחמים באחת מהמלחמות הקשות ביותר בתולדות ישראל. כפי שמתואר בקבוצות הווסטאפ והפייסבוק של תנועת מחאה זו, "קבוצת לוחמי 1973 הוקמה בשנת 2023 במטרה לקדם את ערכי היסוד הדמוקרטיים הבאים לידי ביטוי במגילת העצמאות [...] על ידי הנחלת מורשת הקרב שבשמה יצאנו למלחמת יום הכיפורים". במילים אלו מבהירים מובילי קבוצת "לוחמי 1973" כי מורשת הקרב של מלחמת יום הכיפורים היא אחד מהמניעים המרכזיים למחאתם הנוכחית.

לעומת זאת, קבוצת המחאה שהקימו הנשים המבוגרות קיבלה את השם "סבתות למען הדמוקרטיה". כאשר מובילות הקבוצה החלו לגייס שותפות לתנועת מחאה זו הן פתחו קבוצות ווטסאפ ייעודיות, ופרסמו פנייה להצטרפות אליהן בזו הלשון: "סבתא יקרה, בואי להצטרף ליוזמה נפלאה, שנקראת 'מצעד הסבתות למען הדמוקרטיה'. בואו נדאג למדינה שהנכדים שלנו יירשו בעתיד". הבחירה בשם הקבוצה, כמו גם לשון הפנייה למצטרפות חדשות, מדגישות את מעמדן וזהותן של נשות הקבוצה כסבתות.

אף כי השמות שנבחרו לשתי קבוצות המחאה של המבוגרים ("הלוחמים" ו"הסבתות") הדגישו מאפיינים של גיל ומגדר, אצל קבוצת הגברים המגדר בלט מייד (השימוש במילה "לוחמי" ולא "לוחמות"), אך נדרשה מחשבה נוספת כדי להבין שמדובר בתנועה של גברים מבוגרים; ואילו הנשים המבוגרות הזדהו מייד כסבתות, ובשם הקבוצה שלהן מוכרזים במפורש הן מגדרן והן גילן. הבדל זה בא לידי ביטוי גם בראיונות שביצענו עם משתתפי המחקר: רוב הגברים המבוגרים הדגישו בריאיון את השתתפותם בקרבות העבר ואת מורשת הוריהם, סביהם או חבריהם המתים כמניע העיקרי לאקטיביזם הנוכחי. מניע זה עלה, למשל, בדבריו של סא"ל 19 # (בן 72):

נלחמנו יחד, חלקנו נפצענו וחלקנו נותרנו עם הלם קרב. חלק מאיתנו התאוששו טוב יותר וחלק התאוששו פחות. סערת המלחמה עדיין בוערת בתוכנו. אני מחזיק בתוך הגוף שלי רסיסי פגז שמלווים אותי כבר שנים. מאז המלחמה יש בתוכנו רסיסים חיצוניים ופנימיים. שילוב של שני דברים שכנראה אי אפשר להיפטר מהם. לכן אנחנו נלחמים על דמותה של המדינה.

כשמרואיין זה נשאל מה נותן לו את הכוח להמשיך ולמחות, הוא הסביר זאת כך:

סבי עלה ארצה בשנת 1906 וייסד מושבה בשנת 1910. הוא היה ידיד טוב של א"ד גורדון [ממנהיגי הציונות המעשית]. ההורים שלי הקימו קיבוץ, ובקיצור, ההיסטוריה שלי מאוד ארוכה ושוורשית וציונית. יש בה הרבה התיישבות וחקלאות. אבל לא רק אני... מהרקע הזה כולנו [משתתפי המחאה] באים. מזה אנחנו שואבים את כל כוחותינו.

בדבריו, מרואיין 19 # מסביר כי הרצון שלו ושל חבריו להציל (שוב) את המדינה נובע ממורשת הקרב האישית של כל אחד מהם ומהמורשת הציונית של משפחותיהם. בדומה לכך, גם מרואיין 29 # בן ה-75 דיבר על מורשת העבר כמניע מרכזי למחאה הנוכחית:

במלחמת יום הכיפורים הייתי בשירות מילואים. סיכנתי את חיי, וגם החברים שלי סיכנו את חייהם. במלחמה הזאת כל המדינה הייתה בסכנה. לכן, כשאני מסתכל היום על אלה שמשתמטים משירות צבאי [...] זה מקומם אותי [...] אחת מצעדות המחאה שלנו החלה מעמק הולדתי [...] במהלכה בחרתי לאחוז בשלט: "לוחמי כיפור 1973 נלחמים על דמותה של המדינה". בחרתי דווקא בצעדה הזו ודווקא בשלט הזה מכיוון שאבותיי, אמי ואבי ועברי, הם מקור הכוח שלי.

הנשים המבוגרות, לעומת זאת, הצדיקו את השתתפותן במחאה בדאגתן לדורות הבאים, לילדיהן ולנכדיהן. מניע זה הוצג, למשל, בדבריה של מרואיינת 2 # (בת 66): "מפחיד אותי מה יהיה פה, מה יהיה איתי, מה יהיה עם הילדים, מה יהיה עם הנכדים. למה הבאתי אותם למדינה כזאת בכלל?". המניע למאבק של הנשים המבוגרות הודגש גם בריאיון עם 10 # (בת 70):

שני הבנים שלי עזבו את הארץ כי קשה מאוד להתקדם פה. אני לא חושבת שבמצב הנוכחי הם יחזרו לישראל. אם הם לא יכולים ללמוד, לעבוד, לבנות משפחה... אני לא חושבת שהם יחזרו. זו הנקודה העיקרית שמניעה אותי להילחם על דמותה של המדינה. כי הלוואי שמשוהו ישתנה. לעת עתה, אני לא חושבת כך... אבל הלוואי.

מאבק על עקרונות לעומת מאבק למען האחדות

הבדל נוסף במניעי המחאה של כל קבוצה הוא שהגברים המבוגרים הדגישו את המניע העקרוני והערכי של המאבק, ואילו הנשים המבוגרות הדגישו בעיקר את האחדות וההרמוניה החברתית. מרואינת 18 # (בן 72), למשל, תיארה את מחאתה האידיאולוגית במילים אלו: "נולדתי להורים שהרביצו בנו ציונות וחינוך לסוציאליזם. זה החינוך שקיבלתי ועל זה גדלתי, ובגלל זה אני מוחה. נגד הפגיעה בערכים האלה אני מוחה". מניע זהה הציג מרואינת 30 # (בן 76):

ההשתתפות שלי במחאה היא בגלל שאנחנו כרגע במצב ממש רע [...] הגענו למצב של אובדן הבושה, מצב שבו די לגיטימי לשקר, לגנוב [...] אז אני מוחה על כך. אני מוחה על כך שהכול קורה בערמומיות, בספין ובהכחשה [...] כל החברה שלנו הפכה להיות יותר אלימה, וזה בא מלמעלה, מהממשלה. אתה רואה את האמירות של נבחרי הציבור ומתמלא באכזבה עמוקה.

הנשים המבוגרות, לעומת זאת, הדגישו את האחדות וההרמוניה כמניעים מרכזיים למחאתן. מרואינת 14 # (בת 71) תיארה בריאיון את חומרת הפילוג החברתי במדינה: "אני חושבת שזה עצוב, פשוט עצוב מה שקורה כאן. אנשים ממש שונאים אחד את השני". בהמשך דבריה היא הסבירה שהמניע שלה למחאה הוא הרצון לסייע באיחוי קרע זה. מרואינת 5 # (בת 66) התייחסה אף היא לחשיבות ההשתתפות במחאה למען האחדות: "הנושא הזה של מחלוקות מציק לי מאוד. אנחנו חייבים להיות מסוגלים להמשיך לחיות יחד, ליהנות יחד. עלינו להתאחד ולא להגיע לאסונות ולהרס".

השמעת קול ציבורי ופוליטי לעומת השמעת קול אישי

ההבדל השלישי בין הגברים המבוגרים לנשים המבוגרות במניעים למחאה נוגע לסוגיות של השמעת קול והדרה. בתיאור מניעי המחאה של הגברים המבוגרים עלה רצונם העז להשמיע קול ציבורי ופוליטי, מתוך תחושת איום על קולם, שהיה דומיננטי בתקופת הקמת המדינה או במהלך שירותם הצבאי. מרואינת 24 # (בן 68) הסביר כך:

אני חושב שהמעורבות של המבוגרים במחאה הזו באה להגיד בקול רם שגוזלים מאיתנו את המדינה. אנחנו דור שחי והתחנך במדינת ישראל על פי תפיסת עולם מסוימת. הדור שלנו האמין במדינה, עבד, השקיע, חינך, נלחם, עשה הכול מתוך

תפיסת עולם מסוימת, ועכשיו התחושה היא שהמדינה הזאת שהכרנו ופעלנו למענה הולכת ונעלמת.

מניע זה העלה גם סא"ל 19 # (בן 73), שהסביר כי השמעת הקול הפוליטי והציבורי של מייסדי המדינה הובילה לשימוש במגילת העצמאות כסמל מרכזי בהפגנות:

מתחילת ההפגנות אמרתי שצריך לקחת את מגילת העצמאות ולהעביר אותה בכל הארץ, שכולם יחתמו עליה. אנו מחויבים למגילת העצמאות שנחתמה על ידי מייסדי המדינה, ושעליה הסכימו וחלמו הורינו. זה צריך להיות המוטו העיקרי – כי ההצהרה היא הבסיס של כולנו החל ממאי 1948. אסור לתת לאף אחד לבלבל אותנו בדרך ולהשתיק אותנו – אין דבר כזה לנהל את המדינה הזאת על ידי רמיסה והרס.

לעומת זאת, מדברי הנשים המבוגרות עלה הרצון להשתתף במחאה על מנת להשמיע את הקול הפרטי והאישי שלהן, כמו גם להתנגד למהלכים של הדרת נשים מהמרחב החברתי. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בכך שחלק מנשות "קבוצת הסבתות" השתייכו גם לקבוצת "נשים למען הדמוקרטיה". מרואיינת 10 # (בת 70) הסבירה כך:

לפעמים אני לובשת בהפגנות של קבוצת הסבתות חולצה אדומה [סמל הזיהוי של מחאת הנשים]. זה בגלל שאני כועסת שהרבנות שולטת בחיים האישיים שלי [...] זה כבר מגיע למצב של חוצפה אמיתית. למשל, לאחרונה הלכתי לחנות שמוכרת מוצרים לבית. נכנס אדם חרדי וביקש מהמוכר בקופה לרכוש סיר גדול. הבחור מהקופה שאל אותי אם אני יכולה להראות לו איפה ממוקם הסיר בחנות. "כן", אמרתי. אך הגבר החרדי עצר אותו ואמר: "לא ביקשתי מאישה להראות לי, ביקשתי ממך". הסתכלתי על הבחור החרדי ואמרתי לו "תשמע, אתה טועה, אתה כל כך טועה. תתפללו היום". האירוע הזה היה לי מאוד קשה. זה דברים שלא אמורים לקרות בישראל ב-2023, אסור שזה יקרה.

כאשר מרואיינת 1 # (בת 70), מייסדת קבוצת ה"סבתות למען דמוקרטיה", נשאלה מדוע לדעתה נשים רבות הצטרפו לקבוצה זו, היא התייחסה לקולן המושתק של נשים מבוגרות וחשיבות הנראות שלהן בחברה:

אני חושבת שיש הרבה נשים כמוני שהרגישו במשך תקופה ארוכה שהקול שלהן לא נשמע, שהן שקופות... שהן נעלמות. אנשים כבר לא רואים אותנו: לא ברחוב, לא בחנויות, לא בכלל. [לכן] הקמת התנועה של הסבתות נתנה קול לנשים שכל כך רצו אותו. זה נבע ממקום מאוד אמוציונלי. זו התאוריה שלי. אני לא יודע אם זה נכון, אבל זה מה שאני חושבת. לפעמים התקשרו אליי גם סבים וביקשו להצטרף לקבוצת המחאה. אמרתי לכולם אותו דבר: "תצטרפו, תבואו להפגנה, אבל אתם הולכים מאחורי הסבתות".

לפיכך, הנשים המבוגרות במחאה זו פעלו גם מתוך רצון להשמיע את הקול הנשי בכלל, ולצמצם את חוסר הנראות של נשים מבוגרות בפרט. הן ייחסו זאת לא רק למגדר אלא גם לגיל, כלומר אל ההצטלבות של גילנות ויחס מגדרי המדירים נשים והופכים אותן לבלתי נראות.

הממצא השני: סגנונות המחאה

הממצא השני של המחקר הוא ההבדלים בין אופן המחאה והצגת העמדות הפוליטיות בין גברים מבוגרים לנשים מבוגרות. בממצא זה זוהו שני הבדלים מרכזיים בסגנונות המחאה: "אני בעבר" לעומת "אני בהווה", וצעדה עם טנקים לעומת ישיבה על כיסאות מתקפלים.

"אני בעבר" לעומת "אני בהווה"

ההבדל הראשון בסגנונות המחאה מייצג את אוריינטציית הזמן השונה של כל קבוצה ביחס למחאה: תנועת המחאה הפוליטית של הגברים המבוגרים "לוחמי 1973 למען הדמוקרטיה" התאגדה סביב עברם הצבאי של הפעילים, ואילו "סבתות למען הדמוקרטיה", התנועה הפוליטית העיקרית של נשים מבוגרות, מוסגרה בעיקר סביב תפקידן ומעמדן המשפחתי של הפעילות בהווה.

דוגמה לכך עולה בסמלי המחאה שבחרה לעצמה כל אחת מקבוצות המאבק. מרואיין #29 (בן 74), למשל, התייחס לחולצה ששימשה את קבוצת המחאה של הגברים המבוגרים: "כשאתה רואה את המילה 'דמוקרטיה' או אותי לובש חולצה שעליה כתוב 'לוחמי 1973 נלחמים על דמותה של המדינה', זה עושה משהו להמונים. זו חולצה שעשתה לי צמרמורת, היא גורמת לי לרעוד". התיאור שלו ממחיש את ההתלהבות והגאווה העצומה שמעורר הקישור למלחמת יום הכיפורים בקרב ותיקי צה"ל המפגינים. הוא גם מדגים כיצד ההתמקדות שלהם בעבר מזינה את פועלם בהווה.

סגנון המחאה של הנשים המבוגרות, לעומת זאת, הדגיש את זהותן בהווה ולא בעבר. כך, למשל, הלוגו של תנועת "הסבתות" הוא של אישה מבוגרת וחייכנית עם שיער לבן ומשקפיים. עם זאת, בניגוד לאייקונים של קבוצות הגברים המבוגרים, שהתחברו לסטראוטיפ של הגבר הלוחם – נשים מבוגרות היו אמביוולנטיות יותר לגבי אימוץ הסטראוטיפ של הסבתא. מרואינית #8 (בת 70) הסבירה זאת כך:

סבתות שפעלו בקבוצות אחרות כתבו לי הודעה פרטית בווטסאפ: "אנחנו צעירות ולוחמות, אז מה אם אנחנו סבתות?". בוא נגיד את זה ככה, אני בת 86 בעצמי, ואני מאוד מאוד שמחה להיות סבתא ולקבל את התואר "סבתא" ואני חושבת שזה מוסיף לי המון כוח. אבל אני באמת מבינה את המקום הזה שאת רוצה להיות מזהה כאדם ולא כסבתא. כולנו נפגענו עד עמקי נשמתנו מהסיפור הזה [הרפורמה המשפטית], מכך שהם [הממשלה] דחפו רגל גסה לקודש הקודשים ותקעו לנו אצבע בעין. יש לי צורך להגיב לכך כבן אדם, וכשאת מגיבה כסבתא, את נתפסת על פי המוסכמה החברתית של רכות וקבלה והבנה.

בדברים אלה תיארה מרואינית #8 את האמביוולנטיות של נשים מבוגרות שבחרו לא לקחת חלק במחאת "הסבתות", משום שחשו שזו אינה זהותן העיקרית ואף כי הגדרה זו מבזה את זהותן במסגרת המחאה. גם היא התקשתה לקבל את זהות הסבתא, לאור רצונה להיות מזהה כאקטיביסטית ואף

כפרובוקטיבית, תכונות שלא מקושרות לטענתה עם המושג "סבתות". ואכן, גם מרואיינת #11 בת ה-69, שלא הייתה שותפה בקבוצת "הסבתות", העבירה מסר של טינה כלפי סמל הסבתא: "אני לא צריכה את 'הסבתות', אני אנסה למצוא משהו שמייצג אותי טוב יותר".

צעדה עם טנקים לעומת ישיבה על כיסאות מתקפלים

הבדל נוסף בסגנון המחאה התבטא בדרכים המגוונות שבהן גברים מבוגרים ונשים מבוגרות פעלו בהפגנות. גברים מבוגרים נטו לתאר את ההפגנות כפעולות צבאיות והדגישו את מסוגלותם וכוחם הפיזי, ואילו נשים מבוגרות העניקו יותר נראות למגבלות פיזיות, והדגישו את נקודות התורפה של הגיל. הבחירה של הגברים המבוגרים להתייחס למחאה הפוליטית כמאבק צבאי באה לידי ביטוי בכך שרוב התקשורת שלהם ברשתות החברתיות נשענה על טרמינולוגיה צבאית ועל הצגת המחאה כשדה קרב, כפי שעולה מהדוגמאות הבאות:

לוחמי יום כיפור, אנו נקראים שוב בצו 8 למלחמה, לקרב! החזית שונה, האויב שונה, אבל זו מלחמה!

מהי שעת האפס? מתי נפגשים בצומת (להפגנה)?

כשיש אחוות לוחמים, כשיש הרבה מאמץ, כשיש התמדה במשימה, נצליח לנצח בקרב. צוות קפלן [ע"ש הרחוב המרכזי של ההפגנות בתל אביב], יש לכם משימה... [הגברים חילקו את עצמם לצוותים כמו במבצע צבאי - צוות קפלן, צוות גליל וצוות נגב, על בסיס אזורים גאוגרפיים].

לוחמים, תזכורת לכוננות מחר!

בוקר טוב! הנחיות ליום רביעי: 1. הקפידו להביא דגל, זמבורה וחולצה ברכב. 2. לישון עם הנעליים.

חברים להקפיד לא לחשוף תוכניות מבצעיות בטרם עת. עלינו לשמור על ביטחון השדה; חיילי האויב מקשיבים לנו.

הטרמינולוגיה הצבאית של מחאת הגברים המבוגרים באה לידי ביטוי גם בהדגשת מעורבותם של אנשי צבא בדימוס בפעילות המחאה. מרואיין #24 (בן 68), למשל, סיפר כך על הפגנה שהתקיימה בירושלים:

אחת ההפגנות הגדולות שלנו התקיימה ליד טחנת הרוח מונטיפיורי [אתר מורשת המסמל את ראשית היישוב היהודי בירושלים]. צעדנו משם יחד לרחוב בלפור כשדן חלוץ [הרמטכ"ל לשעבר] מוביל את כל הקבוצה.

לעומת זאת, הנשים המבוגרות בחרו להדגיש ולהנכיח בעיקר את האתגרים הפיזיים של המחאה בגיל מבוגר. לדוגמה, מרואיינת #3 (בת 78) שיתפה בריאיון עימה כי אף שהיא סובלת מנכות ומכאבים, היא מגיעה להפגנות עם קביים ומתיישבת על כיסא מתקפל. היא סיפרה שאנשים באים לצלם אותה

כמי שמשמלת מחאה שמוכרחים לקיימה בכל מחיר. מרואיינת #9 (בת 76) הבחינה אף היא בין רוב קבוצות המחאה, שהיו לדבריה אסרטיביות ותוססות יותר, לבין מחאת הסבתות, שלדבריה התנהלה בצורה מאופקת ורגועה יותר:

למחאת הסבתות אין את האינטנסיביות של ההפגנות בקפלן, אבל זה נחמד. בקפלן את זזה, יש אנרגיות אינטנסיביות. עם הסבתות זה שקט יותר, ויש הרבה פחות רעש ובלגן. ברוב קבוצות המחאה מפגינים בכל הכוח, הולכים לעצור את התנועה [בכבישים ראשיים], אבל עם "הסבתות" זה אחרת. באחת ההפגנות של הסבתות, כשהיו שני מעברי חצייה לעבור בדרך, כל המפגינות עצרו לחכות לאור ירוק. אמרתי להן: "אתן בסדר? אתן מפגינות – לא צריך לחכות שהרמזור יהפוך לירוק". זו הפגנה לייט. את מבינה? האם זו מחאה? אנחנו מפגינים כמו ילדים טובים [...] אבל מצד שני, אני שמחה שזה המצב.

דיון

מחקר זה בדק את ההצטלבות בין מגדר לגיל מבוגר במחאה הפוליטית נגד הרפורמה המשפטית בישראל. רבות נכתב על מחאות מנקודת מבט מגדרית או גילית (Dodson, 2015; Haugestad et al., 2021; Sherkat & Blocker, 1994), אך ההצטלבות בין גיל למגדר קיבלה פחות תשומת לב. זאת ועוד, בניגוד למחאות במדינות רבות אחרות, שנטו להיות מובלות על ידי צעירים וגברים (Dodson, 2015; Renström et al., 2021), במחאה הפוליטית בישראל בלטה מאוד השתתפותן של נשים מבוגרות. בהסתמך על ראיונות עומק עם 30 מפגינות ומפגינים מבוגרים, זיהינו חלוקה מגדרית וגילית שמתבטאת בהבדלים במניעים ובסגנון המחאה של כל קבוצה.

הגברים המבוגרים שהתראיינו למחקר התמקדו בעברם כלוחמים ובהמשך מורשת הדורות הקודמים כדי להסביר את מניעי מחאתם ואופייה, ואילו הנשים המבוגרות הסבירו זאת באמצעות תפקידן הנוכחי כסבתות ודאגתן לעתיד הדורות הבאים. בכך ממצאי המחקר מדגישים את התפקיד של אוריינטציה הזמן (עבר/הווה/עתיד) כדרך להילחם בסטראוטיפים של זקנה, על ידי התעלמות מהזקנה מחד גיסא או הדגשתה מאידך גיסא. בתוך כך, הגברים נטו להחזיק בפרספקטיבה מכוונת-עבר שהדגישה את כוחם ועוצמתם בעבר ואת מאבקם למען הדורות הקודמים, ואילו הנשים נטו להחזיק באוריינטציה זמן שהדגישה את סימני ההזדקנות הנראים לעין שלהן בהווה, והדגשת עתידם של ילדיהן ונכדיהן. אף שמחקרים קודמים העלו כי נשים בדרך כלל חשופות לגילנות יותר מגברים (Krekula et al., 2018), כנראה בשל המראה הפיזי שלהן (Clarke & Griffin, 2008), המחקר הנוכחי מראה כי דווקא נשים מבוגרות, ולא גברים מבוגרים, נטו יותר להשתמש בסטראוטיפ של האישה המבוגרת במחאתן.

מכאן עולה השאלה אם הצגתו הדיפרנציאלית של "הגוף המוחה" קוראת תיגר על הנורמות החברתיות הקיימות או נכנעת להן. שעה שגברים הדגישו את עברם כצעירים וכלוחמים, הנשים

הדגישו זהות גילית מבוגרת יותר של הסבתא, שזכתה להערכה למרות הקשר שלה לזקנה, אשר נתפסת כקטגוריה חברתית מופחתת. לפיכך, אנו טוענות כי בזקנה גברים הם שמקופחים במרחב הציבורי אפילו יותר מנשים. הדבר עולה בקנה אחד עם מחקרים קודמים, שטענו כי נשים מבוגרות מרוויחות מאפשרות ה"בריחה מהצטלבויות" (Martin et al., 2019). בהשוואה לגברים מבוגרים, נשים מבוגרות אוחזות בשני מאפיינים המגדירים אותן כפחות-ערך: היותן נשים והיותן מבוגרות. עם זאת, בגיל מבוגר מאפיינים אלה כנראה מצטלבים ומשמישים כמגן, כיוון שהנשים נתפסות כמאיימות פחות מאשר גברים מבוגרים, ולפיכך מופנים כלפיהן רגשות חיוביים יותר (Martin et al., 2019).

גברים ראו בהפגנות אקט מלחמתי, מתוך הבנה ששפיכות דמים היא בלתי נמנעת לאור חשיבות הערכים והעקרונות שעליהם הם חותרים להגן. כדי להיות מסוגלים להשיב מלחמה, הם הציגו את האני הצעיר והעוצמתי שלהם. ישראל היא חברה מיליטריסטית (Horowitz, 2021), והדבר מסביר את הדגשת מוטיב הלחימה במחאת הגברים המבוגרים. מכיוון שמלחמות מתנהלות על ידי גברים צעירים בעלי כושר גופני גבוה, גברים מבוגרים חייבים להסתמך על עברם כדי להילחם את מלחמתם הנוכחית. ממצא זה עולה בקנה אחד עם נקודת המבט ההגמונית של הגבריות (Connell & Messerschmidt, 2005), אשר מציבה גברים צעירים בראש ההיררכיה. כדי להישאר בצמרת, גברים מבוגרים חייבים להתמקד בהישגי העבר שלהם, כאשר היו הם עצמם גברים צעירים בעלי כוח פיזי. תובנה זו עולה בקנה אחד עם מחקרים קודמים שהעלו כי גברים מבוגרים הם "לא מגדריים" ו"שקופים", וכדי להישאר רלוונטיים הם נוטים לחזור אל עברם (Spector-Mersel, 2006).

הישגי הנשים המבוגרות, לעומת זאת, לא יוחסו לרוב להשתתפותן במלחמות העבר. במקום זאת, הישגיהן יוחסו לכך שהן ילדו וגידלו ילדים, משום שעשייה זו מוערכת מאוד בחברה הישראלית (Shenhav-Goldberg et al., 2019). למעשה, הנתונים הדמוגרפיים העדכניים מראים כי שיעור הפרייון הכולל של האישה בישראל הוא הגבוה ביותר מכל מדינות ה-OECD (Kato, 2021). לפיכך, אם נשים ישראליות מבוגרות אינן יכולות להתרברב בהישגי העבר שלהן כלוחמות בשדה הקרב, הן לפחות יכולות להתרברב בהישגיהן הנוכחיים כאימהות וכסבתות (של חיילים בהווה ובעתיד).

בהשוואה לגברים, לנשים המבוגרות במחאה היה נוח יותר להשתעשע בסטראוטיפים גילניים ולהשתמש בהם לטובתן על ידי הבלטתם ולא הסתרתם. התנהגות זו בלתי צפויה בהתחשב במחקרי עבר, שהראו כי נשים הפוכות לבלתי נראות עם הגיל (Clarke & Griffin, 2008). מכיוון שנשים נשפוטות לעיתים קרובות על פי המראה שלהן, ניסיונות להסוות את ההזדקנות עשויים להיות אפשריים בגיל העמידה, אך הם פחות יעילים בגיל מבוגר (Clarke & Griffin, 2008; Dumas et al., 2005). מכאן שכוחן של נשים נגזר מדאגתן לדורות הצעירים, ולא מהמראה שלהן. אסטרטגיה דומה הופעלה על ידי "הסבתות הזועמות" (Raging Grannies), תנועה של נשים מבוגרות בצפון אמריקה, שחיקתה סטראוטיפים גילניים של נשים מבוגרות כדי למשוך תשומת לב ותמיכה במאבק של הדורות הצעירים למען אקלים בריא (Sawchuk, 2009).

הגברים והנשים כאחד התייחסו במחאתם לסוגיות של חוסר שוויון חברתי. עם זאת, הנשים המבוגרות נטו יותר לראות את עצמן כקבוצת מיעוט המאוימת באופן אישי על ידי הממשלה הנוכחית,

ואילו הגברים המבוגרים נטו לראות את דעותיהם הפוליטיות הפומביות כמאוימות על ידי משטר זה. כקבוצה הגמונית, ערכי הגברים היו מאוימים. נשים, לעומת זאת, מייצגות קבוצה חברתית שמראש ממוקמת נמוך יותר בהיררכיה החברתית, ולכן הן דיווחו על חשש לביטחון האישי ועל השתקת קולן במרחב הציבורי. ממצא זה צפוי לאור העובדה שישראל מדורגת במקום האחרון בשוויון מגדרי בין מדינות ה-OECD (i24news, 2023).

בניגוד לגברים המבוגרים, הנשים המבוגרות שאפו לאחדות תוך הכרה בשוני ובהטרוגניות בחוויות וביכולות בין אנשים. כקבוצת מיעוט, הנשים המבוגרות נטו להכיר בחולשות ובפגמים שלהן כמו גם של מפגינים אחרים, ולעומתן הגברים המבוגרים ניסו להציג תדמית מצוחצחת של לוחמים. נכונותן של הנשים להתפשר לא רק בייצוגן הפיזי אלא גם בערכיהן וביעדיהן במחאה הנוכחית עומדת בניגוד לדגש הנחוש של גברים על קונפליקט ומתח בלתי מתפשרים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם מחקרי עבר שהראו כי נשים נוטות יותר מגברים לקבל החלטות שמסתיימות בפשרה (Nikolova & Lamberton, 2016).

למרות חוזקותיו, למחקר זה מספר מגבלות שיש להכיר בהן. ראשית, לא נבחנה קבוצת השוואה של מפגינים צעירים. לפיכך, לא ניתן לטעון כי ממצאינו הם תלויי גיל, אם כי ברור שגילם של המפגינים ניכר בחוויותיהם ובמסגור העצמי שלהם. שנית, בהחלט קיים סיכון להטיה במדגם זה, אף שניסינו להבטיח מדגם מגוון מאוד במאפיינים הרלוונטיים כמו גיל, מגדר, השתייכות פוליטית ורמת אקטיביזם. שלישית, חלק מהראיונות נערכו באמצעות הזום, שאפשר לראיין גברים ונשים מבוגרים בפיזור גאוגרפי גדול בתוך פרק זמן קצר. אף שלראיונות מקוונים יש חסרונות, הם הפכו לשיטה שימושית בעקבות מגפת הקורונה, ונמצא כי הם מספקים מידע עשיר ואמין (Gray et al., 2020). לבסוף, מחברות המאמר מזדהות עם המחאה המדוברת בו. לפיכך, דעותינו מוטות על ידי האידאולוגיה הפוליטית שלנו. אף שהתקיימו בשנת 2023 גם מחאות שתמכו ברפורמה המשפטית שהממשלה הציעה, לא התמקדנו בהן במחקר בגלל ההטיה האידאולוגית שלנו. בחירה זו עשויה להיות בעייתית במיוחד משום שהראיונות וניתוח הממצאים התקיימו על רקע הימשכות המחאה, והתגובה הרגשית שלנו למצב פוליטי זה הייתה עשויה בהחלט להשפיע על מהלך הראיונות, הניתוח והפרשנות של הממצאים.

השלכות המחקר

המחקר הנוכחי מספק תובנות חשובות על המפגש בין מגדר וגיל במחאות פוליטיות. המחקר מדגיש דפוסים והתנהגויות של מוחים בעלי מאפיינים מגדריים, אך גם של גיל מבוגר. המחקר מצביע על הבדלים במניעי המחאה של גברים מבוגרים לעומת נשים מבוגרות, כמו גם על הבדלים באופן שבו הם מציגים את עצמם ואת מחאתם. כדי להבטיח את המשך קיומן של מחאות פוליטיות, חשוב להכיר בהטרוגניות במניעים ובסגנונות של המחאה. חשוב גם להמשיך ולחקור כיצד גיל ומגדר מצטלבים בהקשרים חברתיים נוספים. הממצאים מצביעים על כך שבנסיבות מסוימות, כמו מחאה פוליטית, אפילו תכונות סטראוטיפיות מופחתות-ערך כמו סבתאות יכולות לשמש ככלים רבי-עוצמה לגיוס תומכים ולמאבק למען המטרה.

נקודות מפתח

- לדפוסים ולהתנהגויות של משתתפי מחאה פוליטית יש מאפיינים מגדריים וגיליים.
- נמצאו הבדלים בין גברים מבוגרים לנשים מבוגרות במניעים למחאה, כמו גם באופן שבו הם מבטאים את עצמם ואת מחאתם בהקשר זה.
- כדי להבטיח את המשך קיומן של מחאות פוליטיות, חשוב להכיר בהטרונגויות של מניעי המחאה וסגנונה.
- בנסיבות מסוימות, כמו מחאה פוליטית, אפילו תכונות סטראוטיפיות מופחתות-ערך כמו סבתאות יכולות לשמש ככלים רבי-עוצמה לגיוס תומכים ולמאבק למען המטרה.

מקורות

- Ayalon, L., & Tesch-Römer, C. (2018). *Contemporary perspectives on ageism*. Springer.
- British Election Study Team. (2021, January 1). Age and voting behaviour at the 2019 General Election. *British Election Study*. <https://www.britishelectionstudy.com/bes-findings/age-and-voting-behaviour-at-the-2019-general-election/>
- Clarke, L. H., & Griffin, M. (2008). Visible and invisible ageing: Beauty work as a response to ageism. *Ageing & Society*, 28(5), 653-674. <https://doi.org/10.1017/S0144686X07007003>
- Clarke, V., Braun, V., & Hayfield, N. (2015). Thematic analysis. In J. A. Smith (Ed.), *Qualitative psychology: A practical guide to research methods* (pp. 222-248). Sage.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender & Society*, 19(6), 829-859. <https://www.jstor.org/stable/27640853>
- Craddock, E. (2019). Doing 'enough' of the 'right' thing: The gendered dimension of the 'ideal activist' identity and its negative emotional consequences. *Social Movement Studies*, 18(2), 137-153. <https://doi.org/10.1080/14742837.2018.1555457>
- DataReportal. (2023, February 23). *DIGITAL 2023: ISRAEL*. <https://datareportal.com/reports/digital-2023-israel>
- De Moor, J., De Vydt, M., Uba, K., & Wahlström, M. (2021). New kids on the block: Taking stock of the recent cycle of climate activism. *Social Movement Studies*, 20(5), 619-625. <https://doi.org/10.1080/14742837.20.1836617>
- Denham, M. A., & Onwuegbuzie, A. J. (2013). Beyond words: Using nonverbal communication data in research to enhance thick description and interpretation. *International Journal of Qualitative Methods*, 12(1), 670-696. <https://doi.org/10.1177/1609406913012001>
- Dodson, K. (2015). Gendered activism: A cross-national view on gender differences in protest activity. *Social Currents*, 2(4), 377-392. <https://doi.org/10.1177/2329496515603730>
- Dumas, A., Laberge, S., & Straka, S. M. (2005). Older women's relations to bodily appearance: The embodiment of social and biological conditions of existence. *Ageing & Society*, 25(6), 883-902. <https://doi.org/10.1017/S0144686X05004010>
- Gray, L. M., Wong-Wylie, G., Rempel, G. R., & Cook, K. (2020). Expanding qualitative research interviewing strategies: Zoom video communications. *The Qualitative Report*, 25(5), 1292-1301. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2020.4212>

- Greguletz, E., Diehl, M.-R., & Kreutzer, K. (2019). Why women build less effective networks than men: The role of structural exclusion and personal hesitation. *Human Relations*, 72(7), 1234-1261. <https://doi.org/10.1177/0018726718804303>
- Haugestad, C. A., Skauge, A. D., Kunst, J. R., & Power, S. A. (2021). Why do youth participate in climate activism? A mixed-methods investigation of the #FridaysForFuture climate protests. *Journal of Environmental Psychology*, 76, Article 101647. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101647>
- Horowitz, D. (2021). The Israel defense forces: A civilianized military in a partially militarized society. In R. Kolkowicz & A. Korbonksi (Eds.), *Soldiers, peasants, and bureaucrats* (pp. 77-106). Routledge.
- i24news. (2023, May 23). *Israel ranked dead last for gender equality among OECD countries*. <https://www.i24news.tv/en/news/israel/society/1685267939-israel-ranks-dead-last-for-gender-equality-among-oecd-countries>
- Kato, H. (2021). Total fertility rate, economic-social conditions, and public policies in OECD countries. In H. Kato (Ed.), *Macro-econometric analysis on determinants of fertility behavior* (pp. 51-76). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-16-3927-2_3
- Kenig, O. (2023, March, 8). *The decline in women's representation in Israel's political system: Analysis*. The Israel Democracy Institute. <https://en.idi.org.il/articles/48097>
- Krekula, C., Nikander, P. & Wilińska, M. (2018). Multiple marginalizations based on age: Gendered ageism and beyond. In L. Ayalon & C. Tesch-Römer (Eds.) *Contemporary perspectives on ageism*, pp. 33-50. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73820-8_3
- Kunovich, S. L., Paxton, P., & Hughes, M. M. (2007). Gender in politics. *Annual Review of Sociology*, 33, 263-84. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.33.040406.131651>
- Lips, H. M. (1991). *Women, men, and power*. Mayfield Publishing.
- Lytle, A., Macdonald, J., Dyar, C., & Levy, S. R. (2018). Ageism and sexism in the 2016 United States presidential election. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 18, 81-104. <https://doi.org/10.1111/asap.12147>
- Martin, A. E., North, M. S., & Phillips, K. W. (2019). Intersectional escape: Older women elude agentic prescriptions more than older men. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45(3), 342-359. <https://doi.org/10.1177/0146167218784895>
- Mügge, L. M., & Erzeel, S. (2016). Double jeopardy or multiple advantage? Intersectionality and political representation. *Parliamentary Affairs*, 69 (3), 499-511. <https://doi.org/10.1093/pa/gsv059>
- Nikolova, H., & Lambertson, C. (2016). Men and the middle: Gender differences in dyadic compromise effects. *Journal of Consumer Research*, 43(3), 355-371. <https://doi.org/10.1093/jcr/ucw035>
- Renström, E. A., Aspernäs, J., & Bäck, H. (2021). The young protester: The impact of belongingness needs on political engagement. *Journal of Youth Studies*, 24(6), 781-798. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1768229>
- Rosenhek, Z., & Shalev, M. (2014). The political economy of Israel's 'social justice' protests: A class and generational analysis. *Contemporary Social Science*, 9(1), 31-48. <https://doi.org/10.1080/21582041.2013.851405>
- Sasson-Levy, O., & Rapoport, T. (2003). Body, gender, and knowledge in protest movements: The Israeli case. *Gender & Society*, 17(3), 379-403. <https://doi.org/10.1177/0891243203017003006>
- Sawchuk, D. (2009). The Raging Grannies: Defying stereotypes and embracing aging through activism. *Journal of Women & Aging*, 21(3), 171-185. <https://doi.org/10.1080/08952840903054898>

- Shenhav-Goldberg, R., Brym, R., & Lenton-Brym, T. (2019). Family welfare effort, total fertility, and in vitro fertilization: Explaining the Israeli anomaly. *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*, 56(3), 421-438. <https://doi.org/10.1111/cars.12255>
- Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63-75. <https://doi.org/10.3233/EFI-2004-22201>
- Sherkat, D. E., & Blocker, T. J. (1994). The political development of sixties' activists: Identifying the influence of class, gender, and socialization on protest participation. *Social Forces*, 72(3), 821-842. <https://doi.org/10.2307/2579782>
- Silkoff, S. (2023, May 5). Is Israel failing to protect its most vulnerable citizens? *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/israel-news/article-742132>
- Spector-Mersel, G. (2006). Never-aging stories: Western hegemonic masculinity scripts. *Journal of Gender Studies*, 15(1), 67-82. <https://doi.org/10.1080/09589230500486934>
- Stockemer, D., & Sundström, A. (2022). Introducing the Worldwide Age Representation in Parliaments (WARP) data set. *Social Science Quarterly*, 104(5), 1202-1202. <https://doi.org/10.1111/ssqu.13221>
- Stockemer, D., & Sundström, A. (2023). Age inequalities in political representation: A review article. *Government and Opposition*, 1-18. <https://doi.org/10.1017/gov.2023.11>
- Stockemer, D., Thompson, H., & Sundström, A. (2023). Young adults' under-representation in elections to the US House of Representatives. *Electoral Studies*, 81, Article 102554. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2022.102554>
- Tepe, M., & Vanhuysse, P. (2009). Are aging OECD welfare states on the path to gerontocracy? Evidence from 18 democracies, 1980–2002. *Journal of Public Policy*, 29(1), 1-28. <https://www.jstor.org/stable/40072059>
- West, C., & Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1(2), 125-151. <http://www.jstor.org/stable/189945>
- Wiltfang, G. L., & McAdam, D. (1991). The costs and risks of social activism: A study of sanctuary movement activism. *Social Forces*, 69(4), 987-1010. <https://doi.org/10.2307/2579299>
- World Economic Forum. (2022, July 13). Gender gaps in political representation. *Global Gender Gap Report 2022*. <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022/in-full/2-5-gender-gaps-in-political-representation/>
- Zemlinskaya, Y. (2010). Social movements through the gender lens. *Sociology Compass*, 4(8), 628-641. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00301.x>

לוח 1. נתונים דמוגרפיים של המשיבים (N=30 | 17 נשים, 13 גברים)

מספר סידורי	מעורבות במחאות עבר	מצב תעסוקתי	השקפה פוליטית	השתייכות לתנועה מסוימת	מעמד דתי	אזור מגורים	מצב כלכלי	גיל	מצב משפחתי	נשים מרואיינות
1	לא	בגמלאות	ללא הגדרה	סבתות למען דמוקרטיה מחאות עירוניות-כלליות (בעירה)	ללא הגדרה	צפון	טוב מאוד	70	נשואה	
2	לא	בגמלאות	מרכז	מחאת המגזר הדתי-לאומי מחאה אזורית-כללית (ליד עירה)	דתי-לאומי	מרכז	טוב	66	נשואה	
3		בגמלאות	מרכז/שמאל	מחאת הסבתות מחאה עירונית-כללית (ליד עירה)	חילוני	מרכז	ממוצע	79	נשואה	החלה להשתתף במחאות פוליטיות לפני שלוש שנים
4		עבודה במשרה חלקית	שמאל	המחאה המרכזית ברחוב קלפן (תל אביב)	חילוני	דרום	טוב	75	נשואה	השתתפה בכמה הפגנות בצעירותה
5	לא	עבודה במשרה חלקית	מרכז/ימין	מחאת המגזר הדתי לאומי מחאה אזורית-כללית (ליד עירה)	דתי-לאומי	מרכז	טוב	66	נשואה	
6	לא	בגמלאות	מרכז/שמאל	מחאה עירונית-כללית (בעירה)	חילוני	צפון	טוב	65	נשואה	
7	לא	מתנדב	מרכז	מחאה עירונית-כללית (בצפון)	חילוני	צפון	טוב	71	נשואה	
8		בגמלאות	שמאל	מחאת הסבתות המחאה המרכזית ברחוב קלפן (תל אביב)	חילוני	מרכז	טוב מאוד	70	במערכת יחסים	החלה להשתתף במחאות פוליטיות לפני שלוש שנים
9		בגמלאות	שמאל	מחאת הסבתות מחאת הנשים המחאה המרכזית ברחוב קלפן (תל אביב)	חילוני	דרום	טוב מאוד	76	גרושה	השתתפה בעבר במחאות פוליטיות

מספר סידורי	מעורבות במחאות עבר	מצב תעסוקתי	השקפה פוליטית	השתייכות לתנועה מסוימת	מעמד דתי	אזור מגורים	מצב כלכלי	גיל	מצב משפחתי
10	לא	בגמלאות	מרכז	מחאת הסבתות מחאת הנשים מחאה עירונית-כללית (בצפון)	חילוני	צפון	טוב	70	נשואה
11	השתתפה בעבר במחאות פוליטיות	בגמלאות	מרכז	מחאות עירוניות-כלליות (בצפון)	דתי-לאומי	צפון	טוב	69	נשואה
12	אקטיביסטית, בעלת ניסיון רב במחאות פוליטיות	עבודה במשרה חלקית	שמאל	השטחים הכבושים בישראל הפגנות עירוניות-כלליות (בדרום) המחאה המרכזית ברחוב קלפן (תל אביב)	דתי-לאומי	דרום	ממוצע	76	נשואה
13	אקטיביסטית, בעלת ניסיון רב במחאות פוליטיות	עבודה במשרה חלקית	שמאל	השטחים הכבושים בישראל המחאה המרכזית ברחוב קלפן (תל אביב)	חילוני	מרכז	טוב מאוד	66	גרושה
14	השתתפה במחאה כלכלית בשנת 2011	עבודה במשרה חלקית	מרכז/שמאל	מחאת הסבתות המחאה המרכזית ברחוב קלפן (תל אביב)	חילוני	מרכז	טוב מאוד	71	נשואה
15	השתתפה בהפגנות בצעירותה בארה"ב	בגמלאות	שמאל	מחאות עירוניות-כלליות (בעירה)	דתיים לאומיים	מרכז	טוב	91	אלמנה
16	לא	בגמלאות	מרכז	מחאות עירוניות-כלליות (בעירה)	דתיים לאומיים	מרכז	טוב מאוד	69	נשואה
17	החלה להשתתף במחאות פוליטיות לפני שלוש שנים	בגמלאות	שמאל	הפגנות עירוניות-כלליות (ליד עירה)	חילוני	מרכז	טוב	72	נשואה

מספר סידורי	מעורבות במחאות עבר	מצב תעסוקתי	השקפה פוליטית	השתייכות לתנועה מסוימת	מעמד דתי	אזור מגורים	מצב כלכלי	גיל	מצב משפחתי
18	לא	עבודה במשרה חלקית	מרכז	לוחמי 1973 למען הדמוקרטיה הפגנות עירוניות-כלליות (בדרום)	חילוני	דרום	טוב מאוד	72	גרוש
19	לא	עבודה במשרה חלקית	מרכז	לוחמי 1973 למען הדמוקרטיה מחאות עירוניות-כלליות (בצפון)	חילוני	צפון	טוב מאוד	72	נשוי
20	החל להשתתף במחאות פוליטיות לפני שלוש שנים	בגמלאות	מרכז/שמאל	הפגנות עירוניות-כלליות (ליד עירה)	חילוני	מרכז	ממוצע	84	נשוי
21	פעיל, החל להשתתף במחאות פוליטיות לפני שלוש שנים	עבודה במשרה מלאה	מרכז	מחאת "אחים לנשק" מחאת חיילי המילואים	חילוני	מרכז	טוב מאוד	65	נשוי
22	לא	בגמלאות	מרכז	מחאת "הצנחנים למען הדמוקרטיה"	חילוני	דרום	לא דווח	78	נשוי
23	פעיל, החל להשתתף במחאות פוליטיות בשנת 2016	בגמלאות	שמאל	מחאה "אין מצב" מחאת חיילי המילואים עובר בין הפגנות	חילוני	מרכז	לא דווח	70	נשוי
24	החל להשתתף במחאות פוליטיות לפני שלוש שנים	עבודה במשרה חלקית	שמאל	מחאת הטייסים המחאה המרכזית ברחוב קלפן (תל אביב)	חילוני	מרכז	טוב מאוד	68	נשוי
25	לא	מתנדב בגמלאות	ימין	מחאה דתית-לאומית למען דמוקרטיה לאומיים	דתיים לאומיים	דרום	טוב	73	נשוי
26	פעיל שנים רבות במחאה	בגמלאות	שמאל	השטחים הכבושים בישראל המחאה המרכזית ברחוב קלפן (תל אביב)	חילוני	מרכז	טוב מאוד	88	נשוי

מספר סידורי	מעורבות במחאות עבר	מצב תעסוקתי	השקפה פוליטית	השתייכות לתנועה מסוימת	מעמד דתי	אזור מגורים	מצב כלכלי	גיל	מצב משפחתי
27	פעיל שנים רבות במחאה	בגמלאות	שמאל	השטחים הכבושים בישראל הפגנות עירוניות-כלליות (ליד עירו)	חילוני	דרום	טוב מאוד	85	נשוי
28	מעט הפגנות בעבר	עבודה במשרה חלקית	מרכז	מחאות עירוניות-כלליות (בעירו) מחאת חיילי המילואים (צה"ל)	חילוני	מרכז	טוב מאוד	66	נשוי
29	מעט הפגנות בעבר	בגמלאות	מרכז/שמאל	מחאות עירוניות-כלליות (בעירו) לוחמי 1973	חילוני	צפון	ממוצע	74	נשוי
30	לא	עבודה במשרה חלקית	ימין/מרכז	מחאה דתית-לאומית למען דמוקרטיה לאומיים	דתיים לאומיים	מרכז	טוב מאוד	76	נשוי

נספח 1. מדריך ראיון

- האם אתם עוקבים אחר ההתפתחויות בזירה הפוליטית בישראל? על אילו מקורות מידע אתם מסתמכים? (חדשות / עיתונים / תוכניות טלוויזיה / אינטרנט וכו')
- האם אתם מממשים את זכותכם והולכים להצביע? (האם הצבעתם בבחירות בשנים האחרונות)? אם לא, מה הן הסיבות שלא השתתפת בבחירות?
- מה דעתך באופן כללי על המצב הפוליטי במדינה? מה לדעתך הוביל למצב הזה?
- אילו רגשות מעורר בך המצב הפוליטי? (בקשו לפרט: אכזבה? דאגה? לחץ? חרדה? וכו')
- האם המצב הפוליטי בישראל משפיע על מצב הרוח שלך בחיי היומיום שלך?
- אשמח לדעת מה דעתך על המחאה הפוליטית נגד הרפורמה המשפטית?
- מה את/ה עושה/לא עושה בנוגע לכך?
- אם המרואיין דיבר על מעורבות כלשהי, נמשיך לשאול:
- מה הניע אותך לעסוק במעורבות הזו?
- ספר לנו על מחאות קודמות בישראל, מה הייתה מעורבותך בהן?
- במה המחאה הזו שונה/דומה למחאות אחרות שהיית מעורב בהן?
- מהי מעורבותם של אנשים מבוגרים במחאה? מה תפקידם בהשוואה לצעירים?
- באיזה אופן אתם משתמשים ברשתות החברתיות כדי להביע את דעותיך?
- איך הרפורמה משפיעה על הקשרים הרב-דוריים במדינה? (כלומר, האם יש לה השפעה על היחסים בין ילדים/מבוגרים/אנשים מבוגרים בישראל)
- האם לבני משפחתך (ילדים/נכדים) יש דעות שונות/דומות לדעותיך? איך זה השפיע על איכות היחסים בתוך המשפחה שלך? האם הקשרים התחזקו או נחלשו בעקבות המחאה הנוכחית?
- איך זה השפיע על הקשרים עם חבריך: התחזקו או נחלשו בעקבות המחאה הנוכחית?
- בהסתכלות קדימה, איך אתם רואים את העתיד של המבוגרים והדורות הבאים במדינת ישראל?
- יש עוד משהו שהיית רוצה לספר לי?